

SZÉCHENYI ELIT-ÖNTUDATA.

(Egy probléma alapvázlata.)

Mostanában Széchenyi születésének százötven éves fordulójáról szoktunk megemlékezni. Szabad legyen ez alkalommal egy százéves fordulatra is visszaemlékeznünk. 1841-ben indult meg a Pesti Hírlap. 1841-ben jelent meg a sajtó írás: A Kelet népe. Széchenyi, az 50 éves férfi eljutott delelő pontjára s most már egész sereg író szólal fel nemcsak Kossuth, hanem b. Eötvös József, gr. Desewffy Aurél (XYZ néven), Vörösmarty Mihály, (Hazay Gábor néven¹). Egy (névtelen) magyar, Fáy A., Záborszky A. Széchenyi csak hat év múlva eszmél rá, hogy kimaradt az összes pártok sorából: «*Én tulajdonképen senkié sem vagyok, csak enmagamé!*»

Ez az elárulás indul meg 1841-ben. Minő ok *itt* a legfőbb az okok szövevényében? Nem pusztán filológiai-társadalomtörténeti, sem politikai ok nem játszik itt főszerepet, hanem, igen, egy társadalomtörténeti: Széchenyi oly *elit-típust* képvisel, amelynek ki *kellott* maradnia a 40-es évekből, miután a magvetését a 30-as években elvégezte. Egy újabb szociológiai elmélet, az elit-elmélet vet itt fényt a múltra, mely szerint egy ország társadalmában nem egy *vezető* elem, «vezetőrétég» van, hanem különböző *eliticsoportok* vannak. Ezek egymástól többé-kevélbbé eltérő jellegűek, más és más *élethelyzetűek*, tehát más életfelfogást is képviselnek, viszont közös vonásaik is vannak a vezetés igényén kívül: elhivatottság és a kor felvetődő problémáira való visszahatás *akarása*, elit-aktivizmus.

Négyféle elit jelentkezhetett a 19. században s ezek közül

¹ Ezeket újból kiadta Ferenczi Zoltán: A Kelet Népe. M. Tört. Társulat. 1925. (alább idézve: Ferenczi).

² Polit. programtörödékek. Előszó (1847 jan. 7.).

egy gazda-elit és egy ipari munkás-elit a 30—40-es években még elképzelhetetlen. Ellenben volt egy *főrendű* és egy *középosztályi elit*. Mindkettőnek sajátos a probléma-látása, mert a helyzete is más. És így nem értik meg egymást. Ez röviden, a jelen problematikánk.

I.

Nagy és gazdag egyéniség mindig sokoldalú kristályhoz hasonlít, melynek állandóan csillámlik egy-egy oldala, korok szerint váltakozóan. Széchenyi is folyton új és új fénylő felületet mutat. A múlt század a maga demokratikus-népies nemzet-ideáljához képest a nagy nemzet-reformátort látta megcsillanni benne. Az örök eszméket valló univerzalista is mást érez ki: az erkölcs, az örök emberiség nagy hitvallóját, aki a Nagy Parlagon kívánja új erkölccsel felemelni. A liberális közgazdász a nagy gazdasági fordulatot: az öntevékeny homo oeconomicus beérkezését üdvözli Széchenyi állásfoglalásában. Az irodalom-búvár az írókra ígézett nemzethitét, optimista jövővárását elemzi ki belőle. Elég a csillámló felületek felsorolásából? Sohasem elég. Mindig ott állunk, hogy *individuum est ineffabile*. Széchenyivel nem lesz soha készen az elemzésünk . . .

Induljunk ki a társadalom műveltségi s egyéb irányú *tagozódásból*: egy nemzeti társadalom, ha demokratikus berendezések hatják is át, tömegekből és vezető elmékből áll. Minő vezető Széchenyi? A ritka fajtákból való — épp hazai földön, ahol a politika mindig uralkodó volt. Széchenyi nem a hazai politikus fajta képviselője, ő bőségesen töltekezik kora romantikus kultúráramlataiból, hihetetlen sokat olvas (útközben, kocsin is falja egymásután a könyveket) és az a szilárd hite támad: *csak a szellem erejétől* lehet várni új életet, lendületet. Nem áll tőle távol a romantikus genie-kultusz sem: csak a nagy ember hordozza a nagy, eszmei feladatok terhét, felelős a körülötte levő világért — ő, kiváltképpen éppen ő, aki az akkori Európa szellemi kultúrájával valóban töltekezett. Ezt a kultúráját a nemzete műveltségévé akarja tenni: Széchenyi nem államtechnikus, nem katonatiszti hajlamú diktátor-jelölt, nem élet-taktikus, hanem a szellemi élet alapirányára ható

«missziós vezetők»¹ hazánkban ritka típusába tartozik. Hányan vannak nálunk ilyenek?

Éreznie kell, hogy egyedül fog maradni, s nem lesz tagja egy szokásos *politikai elitnek*, mely politikai vezetés terén összefog majd egymással, hogy kiki más és más helyen, helyzetéhez képest, vállalja a politikai vezetés magas felelősséggel járó feladatait. Széchenyi nem lát maga körül magához hasonló szellemeket: megindul magános útjára, mely odavezet majd, hogy mindenért *csak* önmagát tartsa felelősnek. Ez lesz végül tragédiájának is egyik főoka.

Csak most kezd a nagy Széchenyi-probléma kellő reliefet kapni,² mióta felmerült a magyarság szellemkulturális berendezkedésének társadalmi arculata is. Rácsodálkozunk arra is, hogy a Metternich-kor nagy csendje aránylag mennyi szervezkedést engedett meg nemzetkulturális téren. Kialakul mindenké előtt az új, *nemzeti ideológia*, mely klasszikus megformulázást nyert az örökké vibráló Széchenyiben is: magyarnak lenni az ember «Istentől nyert természeti sajátja»; «az emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekibe szőtt természeti tulajdon». A nemzetiességet «az önbecs megsemmisítése nélkül szinte oly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakíttatása után világonkon többé élni nem lehet».⁸

A romantikus nemzeteszme nem pusztá, nyers kollektív egoizmus, hanem a felvilágosodás-korabeli «tökéletesedés» (perfectibilité) egyik útja: nemzetté leszünk, *hogy* tökéletesedjünk. Széchenyivel: «A nemzet oly erkölcsi test, mely az emberiségnek alkotó *része* és azon *lépcsőknek* egyike, melyeken az emberi nem mind magasabbra emelkedhetik véghivatása: a *tökéletesülés felé*».⁴ Az adottság a tökéletesedésre nálunk is megvan:

¹ A fogalomra nézve lásd A társadalom vezetői. Társ.-tud. 1937-A missziós lélek. Athén. 1939.

² Az úttörés kétségtelen Szekfü: «Három nemzedékének» érdeme. A korra: Farkas Gy.: A magyar romantika. 1930. Skála I.: Gr. Széchenyi I. és a magyar romanticizmus. 1932. (A Bécsi Coll. Hung. Füzetei. XI. Innen több idézetet veszünk.) Kornis: Széchenyi és a magyar írók 1941. Éber A.: Széchenyi gazdaságpolitikája. 1939. stb.

³ Széchenyi beszédei (Zichy. 127). Hitel. 163. (Skála 21. 1.).

⁴ Hunnia 200. (Skála, 22. 1.)

«A magyar erőtül pezsgő fiatal nép, mely csodálatos magasságra emelheti magát».¹ Nem hátra kell tehát nézni, hanem előre. «Nekünk nem fénylik a múlt, ellenben más nemzeteknek nincs jövedőjük; kik szerencsésebbek?»

Széchenyi e szavai jelzik, egy új gondolkodás-típus jelent meg a magyar égbolton, egy teremtő hangulatú, optimista *nemzeti aktivizmus*, mely a «nem volt, hanem lesz» jelszavát harsogta bele a köztudatba. S itt egy rövid visszatekintésre is szorulunk.

Az abszolutizmus, sőt a felvilágosodott autoritativizmus azt hirdette; a nép lényegében passzív tömeg, mely vezetés által lesz aktív, a vezető pedig — az állam. A nép nem más, mint az «alattvalók» halmaza. Két-három század hitte ezt, ez a századokon át ható szilárd hit volt a megteremtője a modern állami bürokráciáknak.² Századok alatt nagy történeti tapasztalatokkal rendelkező dinasztiaiak valóban Európa-szerte ki tudtak fejleszteni egy magas értékű *államfenntartó elitet*, azaz a bürokrácia színét-javát, mely rendben tartotta az alattvalók millióit, s bölcs tapasztalatok alapján képes volt keresztülvezetni a legkényesebb ügyek útvesztőin. Herdertől kezdve azonban másképp kezdtek gondolkodni a népről.

A francia forradalom és a Napoleon-féle idők káosza után láthatólag új tömegszükségletek támadtak. A romantikus korban másnemű és több életfeladatot láttak már, mint amelyhez az államfenntartó elit felkészültsége, jogász tudása és államkormányzó tapasztalata elégségesnek látszhatott. Az új kor új szellemi önállóságot, *autonóm népi szellemet* követelt, lévén az új kor hite az, hogy a «tulajdonképpen» teremtő erő a *nép-szellem* talaján keresendő, mélyebb gyökérszálakon ered meg minden.

Ez a kor készületlenül talált bennünket, a magyar ugaron az első kapavágásokra hirtelen volt szükség. Az aktivizmust hordozó «népszellem»-jelszó nálunk is gyorsan hitelre talált. Meg kellett mutatnunk, állami vezetés híján is mire megyünk — magunk; *feltéve* természetesen azt, hogy az állam védőszárnyai

¹ Világ I. i.

² V. ö. M. Weber, *Wirtschaft u. Gesellschaft*. a. kiad. 650—678.

alatt a béke továbbra fennmarad. A romantikusok társadalom-szemléletében a nép, a nemzet már nem passzív emberhalmaz, mely csak állami kommandóra mozdul, hanem *öntevékeny* a maga történeti létében, életharcában.¹ Már nálunk is mondják, bár a reflexió későn is indul meg (1841), hogy: «A *népnek* két értelme van, melynek elseje szerint külön törzsekből szakadó nép *fajt*, második szerint a *nemzet alsó osztályát*: a köznépet jelenti». «A nép a nemzet elenyészte után *is fennáll*, míg nyelve él.»² Fennáll független állami szervezet és haza nélkül is (Szontágh G.). A «nemzet» akkor nem több, mint az elit, mint v. Gagern kifejti;³ nálunk is így véli Szontágh:⁴ «A nemzetiséghez a társasági, szociális élet felsőbb elemei (!) tartoznak, hol a népiesség mint *egész*, mint *erkölcsi test* jelenik meg». De már ezzel is — kultúrtartalom szempontjából — a nép potenciálisan véve nemzet. A «nemzet» az értékteljes lét; a nemzet az emelkedés útja. «A nemzetiség angyala legmagasabbra emeli az embert az Istenség ideáljához» (Stádium). Új világot teremt az új hit: az *öntevékeny nemzet* ideálja, mely jelen-központúvá fordítja — mert aktivistává teszi — a múltba merengő, dezaktualizált embereket. Minő hallatlan merészség volt (már stílusában is) Széchenyi szava (a Hitelben): «Némelyek szomorúan *fütyörészik el a Mohácsi veszedelem nótáját* s azt hiszik, ott van koporsója minden Scythia fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem; — de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe».⁸

Ily alapon mutatkozik meg Széchenyi sajátos elhivatottsága tudata, misszióérzése: «*az emberiségnek egy nemzetek meg-*

¹ V. ö. Dékány: A nép, nemzet, állam viszonya ma. Társadalomtudomány 1941.

² Vörösmarty is, mint Szontágh, a népet *állandó* történeti alapnak nézi: «Kevés *nép* tűnt még el végképpen a Föld színéről, többnyire élvén az mind töredékenként, eloszolva, átalakítva idő és idegen elemek által; (de itt) *nemzetről* van szó: tagadhatatlan, hogy sok, nagy és virágzó nemzet *szűnt meg* nemzet lenni». A nemzet a történeti *szerepre* való képesség és ráállás, ezért van ez a kérdés Széchenyi elméletével (a nemzetek «életkorával») kapcsolatban. Sz. Ö. Művei (Ferenczi) 614. 1.

³ V. ö. Meinecke-nél: Weltbürgertum u. Nationalstaat.

⁴ Idézi: Horváth J. A m. irod. népiesség. 1927. 280. l.

⁵ Világ. XIII. 1.

tartani, avagy még tovább: megmenteni — a haladás, a *perfectio* számára, a *saját szelleme által*. Széchenyi e tanításának helyesül Vörösmarty¹ «A nemzet hajlamait, jellemét, génuszát kellene megismerni s ezekhez mérni, illeszteni az igazgatást. Magyarországot illetőleg nemzetiség- és alkotmányszeretet volna az, mi a magyart bélyegezi, s azért e kettőt kellene főleg szem előtt tartani».²

Széchenyi egész lélektani habitusa, elit-öntudata világos immár. Ő nem hazai növésű, jurátus-műveltségű, hanem tanításában részese egész Európa romantikus nemzet-ideológiájának. Nagyműveltségű, Európát bejáró főúr, aki egyszer csak hazatér «józan hazaszeretetet» hirdetni, míg régebben csak a jurátus szónoklatokat és a «költői patriotizmus» szavát lehetett hallani a fórumon.

II.

Az új romantikus nemzeteszmény új *vezető-elméket* is követelt és ezt immár mindenki érezte. Az új elit már nem mind a pozsonyi diétákra megy jurátusként tanulni, hanem a 30-as években már sokan az új idők prófétái: a költők-írók mellé sereglenek. Valóban, a kor szava volt egy *új elit-típus* kialakítása: egy, a nemzet szellemi kultúráját megalapozó, nemzeti idológiákat — ha tetszik, új szóval: mithoszt — kisarjasztó *szellemkulturális elité*. Ennek prototípusa lett Széchenyi. Ő hirdette — a 30-as években — az új irányt, a nemzeti aktivizmust. Széchenyi a jövő- és nemzetalkotó hit prófétája. Ehhez már kevés alap a Corpus Juris tudása.

Jövőbe néző, kiváltképpen aktivista szellem kezdetben egy *arisztokratikus* nemzeti elité. Különösen értékes lélektani szempontból ennek az aktív típusnak nagy munkaprogramja s *nagy felelősségvállalása*. Az az érzés ered meg — kivált a jövőendő

¹ A Kelet Népe 1841-ben. Ferenczi-kiad. 614. 1. U. o. 616. «Nincs magyar, ki e két szót: nemzetiség és alkotmány, ne a legtisztább lelkesedéssel üdvezleré.»

² Csak azt a nehézséget hozza fel (615. 1.), hogy ... a nemzet génusza, jelleme után indulni «nagy óvakodást kíván; mert. . . azt felfogni, s annak irányát minden körülményekben kitanulni nem könnyű».

elit körében —, hogy nem szabad elvonulva a magánélet élveit keresni. Gr. Desewffy Aurél¹ jól tükrözteti az előkelők elit-tudatának lelki alapját: «Oly országban, hol a polgárok mind egyforma jogokkal bírnak, a műveltség pedig magas fokon áll, és minden classisok közt elterjedt, megfogható s talán meg is bocsátható a cosmopolitizmus; ily országokban az egyes polgár kötelessége a haza iránt *nem* igen szigorú, elvonulni sokszor szerénység... De oly helyt, hol a polgárok némely osztályainak törvény és alkotmány oly kitűnő igazokat [kiváltságokat], a sors oly nagy javakat adott, hol *némelyeket szinte örökös törvényhozókká tett*, hol végre az általános műveltség még oly hátra van, minden kitűnő helyzetbeli polgár életével, eszével s minden erejével adós a hazának». Az előkelő nemzeti elit-tag a nemzeti életet többnyire *tudatosan* kitűzhető *feladatok* sorából állónak, sőt szigorúan a *maga* feladatának tartja: ezen a «tudatossági» vonalon — Széchenyinél: az «ész» politikája, a számítása — *nem lehetnek sokan*. Itt alakulhat ki egy tragikus következmény is: a nemzet nem is lehet több, mint a nemzeti elit. Az elit-elzárkózás és a célracionalizmus pedig programmszerű kérdésre vezethet. Kezdetben a legeremtőbb princípium: a *közszellem* kisarjasztása az *ézszerű* cél.

Mennyire más a hangsúlya Széchenyi fejtegetéseinek, mint amit sok kortársa kiérzett! Gr. Desewffy Józsefnek válaszol: «Te legdrágább Taglalom, nem munkám *filozófiáját*, *nem annak egész szellemét* vevéd fel, hanem csak részei szerint ítéltél». Ez az államfenntartó elitnél van így: azt nézik, mennyiben «keresztülvihető», mennyire «reális» valaminő javaslat, mi felel meg az államraisonnak. Széchenyi azt nézi: mi felel meg a nemzet szellemi aktivizmusa gyarapításának. *Ő*, a szellem kulturális elit fő képviselője, s íme mégis minduntalan — gazdasági kérdésekről² tárgyal (s mily szerencsétlen tévtan az, ha iskolás-

¹ összes Művei. («A magyar nyelv és előkelőink nevelési rendszere»). 1887. 325. l.

² Lélektani csoda, hogy a «missziós» Sz. egyben gazdasági és technikai vezető is. Ez külön lélektani elemzést kíván. Itt csak annyit említünk: a gazdasági reform is olykor *csak fogantyú* Széchenyi előtt, hogy a közösségi szellem mellett agitáljon. Erre kiváló példa a Tiszaszabályozás. Széchenyi *tudta*, hogy ezt ő nem viheti keresztül (mint

könyveink ma is széltében azt hirdetik: Széchenyi — ez az ő meggyalázása — a nemzetnek «előbb a *gazdasági* megerősítését, Kossuth pedig a politikai megerősítését» hirdette). Széchenyi spiritualista és nem materialista. Számára az, hogy a nemzet «jól bírja magát», csak eszköz, hogy a nemzet szellemi-erkölcsi erősödésének *konkrét* akadályait legyőzhesse. A szegénység földhöz ragaszt: «a legbecsületesebb embert is sokszor oly tettekbe keveri, melyek a lelkiismeret körül vastag fátyolt vonnak».¹

Széchenyi a szellemkulturális elit *éthoszával* nem új állam-*politikai* berendezkedést óhajt, hanem *more romantico*: az állam *népi-erkölcsi erőalapjai* gyanánt új éthoszt. Lélektani szempontból kissé mélyebbre kellene itt mutatnunk (mire itt nincs helyünk); a «missziós» típusú elit voltaképp — a lelki «alapirányzódás» legfinomabb elemeivel: az érzületek kialakításával foglalkozva *teremtő-invenziós* munkát végez. Széchenyi irodalmi termésének — valósággal tropikus őserdő az — sajátos tépelődés-jellege van. Ő, a magas kultúrájú arisztokrata, a jövőndő elit főképviselője legfőképp sohasem azt nézi: mi történjék, minő reform, minő akció, hanem minő *lelki]orráshól* eredjen meg valami; minő a helyes érzület, minő valaminek a szelleme. Nemzet-bírálatá is szellemiségünk gyökeréig hatol. A «missziós» elit voltaképp a szellemi magvetést vállalja magára; ez a főműve, a gyakorlat csak corollárium.

Ő az első, legmélyebb, gyökeres nemzetrevelőnk, aki tudva tudja, hol kell kezdeni minden reformot: új *közszellem* megteremtésén. Ehhez írók, költők, tudósok és publicisták kellenek — új szellemkulturális elit, — nem pedig új berendezések, paragrafusokra járó kulturális intézetek.

Csak a szellem az, mely egy intézménybe — a nemzetbe is — lendületet hoz, csak a szellem a történet dinamikus tényezője. Szelleme pedig csak igazi személyiségnek lehet. Tudja ezt a közhit is, mely a köznyelvben nyilatkozik meg, midőn arról

az Al-Duna szabályozását sem valósíthatta meg), mert ahhoz évtizedek hosszú sora kell. Mégis felvetette a kérdést, hogy megmozgassa az elméket, s összehangolódásra bírja: gazdasági program, — *mint* nevelés.

¹ Hitel 221.

szól, hogy «valaki lelket önt» valamibe. Minden egyéb: csak eszköz, — egy intézmény is. Eszerint gyakori tévedésnek kell minősítenünk, ha államférfiak s közemberek egy intézményt, pl. iskolát, mintegy önálló, szellemteremtő tényezőnek, nevelő faktornak próbálnak tekinteni. Az iskola csak jól kikalkulált transzformátor, nem több. A transzformátorról pedig köztudomású, hogy áramot nem termel. Így a tudós és művészeti intézmények sem dinamikusak önmagukban. Csak az dinamikus, ami bennük személyi elem, vagyis szellem. Ez romantikus felismerés.

Csakhamar nyilvánvaló lesz, hogy a szellemkulturális elit — *önérzetes*, mert érzi, sőt tudja hivatását. Kétféle elitünk van e korban: a *főrendű* és a *középosztályi*¹ *elit*. S vájjon ez utóbbi térdet-fejet hajt-e az előbbi előtt? E korban, 1830 táján — már nem. Híres esete ennek Bajza József állásfoglalása az ú. n. Conversations-Lexikon perben. Mint ismeretes, egy könyvkiadó (Wigand) ki akarta kerülni az újabb írókat, kik már ekkor összetartottak az Auróra-kör keretében. A háttérben Döbrentei Gábor szerepelt mint szerkesztő. Bajza rátámadt. Erre gr. Desewffy József, azt hívén, az ő szava majd utolsó lesz a perben,² Döbrentei mellett felszólalt. Bajza így felelt:³ «Megtanultam igenis a társasági élet viszonyait tisztelni; tudom, hogy ott herceg és gróf, báró és nemes, polgár és paraszt van; mivel tartozom mindeniknek, egyenkint és együttesen, értem; de értem viszont azt is, s igen jól, hogy ezen tartozás, ezen kötelek csak a *polgári* kör határáig nyúlnak, s ott, hol az *írói* *respublica* kezdődik, hol a tudományok országába lépünk, hol a társalkodási conventióknak vége, ezek is megszakadnak, így nem érdem, nem születés, nem hivatal többé; egyedül okok, egyedül ész adnak elsőséget; s én ezeknek szoktam, ezeknek tudok térdet és fejet hajtani, sem semmi auctoritásnak, nem semmi grófi méltóságnak. Jaj akkor a magyar literatúrának, jaj az ész kultúrájának egész egyetemleg, ha felette mágnási

¹ «Köznemesi elit»-nek mondani kissé szűk megjelölés.

² V. ö. Szűcsi: Bajza J. Akad. 1914. 96. 1.

³ Észrevételek a Conv. Lex. pörhöz. Gr. Desewffy József ellen. Bajza összes munkái. 2. kiadás (Toldy). 1863. V. köt. 93. 1.

kény¹ diktátorkodik, ha az igazság őszinte szavát hatalomszó hangoztatja le!» íme, ez nem egy új nemzedék hangja (nem feledhetjük, Bajza ekkor még csak 26 éves), hanem Bajza személyes stílusa, de benne van egy szellemkulturális *elit* hangja is, mely a maga hivatását érezte, a magasabbrendűt tudja s érzi a maga hivatásában.

Ez a középosztályi, írói misszió érzéséből meríti önérzetét, s ez önérzet alighanem van oly nagy, mint a dúsgazdag főrendű Széchenyié. Pedig sokáig jóformán csak a magyar nyelvet védtek (igaz, olyankor, mikor Bugát a «Theorist» szót magyarul «ész-képenccz»-nek, a praxist «üzöncszég»-nek kívánta volna nevezetelni).

Széchenyi s a romantikusok víziója az, hogy a közszellem nem üres szó, hanem mint *szellemi* valóság, egy rangba kerülhet — a *maga* helyén — a politikai ügyekkel...

Gr. Klebelsberg is jól megérezte az 1920-as években, mikor hirdette: «Jöjjetek harmincas évek», hogy a közszellem az első probléma. És íme, ugyanakkor *tele* voltunk politikai kérdésekkel, s az, ami egy nemzetpolitikailag dinamikus korban szükségkép elsőbbséget nyer: a kultúrpolitika, lendületet nyert, s kiemelkedett ugyan az (állampolitikai hamupipőke) állapotából, mégis egyszer csak másod-, harmadrangúvá lett. A közszellem gyarapítása — ráér, mondták. A nemzetalkotó dinamizmus várjon még, mert ránszakadtak az eminenter politikai kérdések, ezek pedig mindig az elsők.

Ez történt, szinte észrevétlenül a múlt század 40-es éveiben is, bár akkor külpolitikai fűlsiketítő robaj nem rázkódtatta meg a levegőt.² Mégis azt hitték: *állampolitikában* nem várhatunk. Széchenyi megrettent: hol az eleiké, hol a szellemkulturá-

¹ Ma már csak kuriózumnak hat az a tény, hogy gr. Desewffy nem ismer el egy általánosan kötelező helyesírást: «Szabad nemzet nyelvét szoros nyűg alá szorítani — káros volna». Szeszélyesen nagybetűket ír (igazságot, metzeni), hosszú szókat nem ír, inkább elhagy három más-salhangzó közül egyet (pl. szánszándékkal) stb. Tulajdonnevet nem azért ír nagybetűvel, mert ez a szabály, hanem mert így *szokta*. Bajza: ö. M. V. 97—98. 1. Egyébként (V. köt. 60—62. lk) az arisztokrácia megbecsülését követeli.

² Kivéve a lengyel szabadságharc bukását, mely nagy megdöbbenést okozott nálunk is.

lis *elit* új és nagy szerepe, midőn újból előkerült a Corpus juris kérdése a legkényesebb, alkotmányjogi formáiban: a dinasztiaival való viszony és a rendiség lebontása (jobbágykérdés) alakjában? De lehetett-e ez máskép, amikor *nemzetet* akartak néhány százezer kiváltságos helyén? Széchenynek magának is be kellett látnia: a hideg ész, a logika sem mondhat ki más, végső szót, midőn neki is a *nemzeti lét* megteremtése volt ha nem is a legvégső, mégis a legközelebbi magasrendű célja. El kellett ismernie, hogy a tiszta közszellem-teremtő politikával *legalább is párhuzamos* az állampolitika, mely a milliók felemeléséért dolgozik, mert a népies állam programja immár elháríthatatlan. Ez persze nem a köznép uralma, felülkerekedése, de uralom a népért is, melynek a nemzetbe bele kellett erősödnie. Mégis szakadás történt 1841-ben — a feladatoknak a «sorrendjében». Felmerült — akaratlan is — a tények logikája alapján — a sokat emlegetett «modor» kérdése: a «népszerűség» problémája. A mélyén pedig egy primátus kérdés és a hozzátartozó elit-probléma lappangott; a sorok között volt a kérdések kérdése.

III.

Mihelyt a politika primátust nyer egy korban, felmerül a kérdés, mikép szerezhethet az elit hatalmat felfelé — és lefelé. A politikai elitnek tartania kell a szervezett államhatalom nyomásától, s más, haladást gátló erőtenyezőktől, de — Széchenyi utal rá — az alulról jövő nyomástól is: a «népdagálytól». Mikép lehet az elit független felfelé, a hatalom uraival szemben, anélkül, hogy áldozatul esnék a nép nyomásának, pillanatnyi vágyainak?

Ez új probléma! Miután már gyakorlatilag eldőlt a kérdés a 30-as években: egy nemzeti elit hatásképes és máris *reális* szükségnek bizonyult, következett a másik kérdés: minő legyen az elit *viszonya* a szélesebb körökkel, a nagyközönséggel (a néppel). Gr. Desewffy Aurél¹ vette észre, minőnek képzelet Széchenyi a maga közéleti szerepkörét: «*Anyagi* központ: az állóhidban összeforrt, vasutak és vízcatornák által a legtávolabbi pontokkal összekötött, dúsgazdag, bájossá varázsol

¹ Széchenyi Ö. M. V. (Ferenczi) 603. l.

Budapest. *Szellemi központ*: maga a tisztelt gróf is vele rokonszenvező barátai. *Eszközök*: a nemes gróf iratai s a helybeli (vidéki) egyesületek s intézmények. *Hatáskör*: országgyűlésen kívül a vélemények előkészítése s a magasabb társadalmi körök magyarosítása; országgyűlésen a főrendi tábla alkotmány-szerű oppositíója (ellenőrző szerepe)». *Ámde itt számításon kívül maradt az, hogy volt hazánkban egy másik elit*, mely századokon át nevelődött a vármegyék *politikai* közéletében: egy középosztályi, politikai elit. Ez rögtön szélesebb alapokra kívánt helyezkedni, mint «Széchenyi és baráti köre». Oda tartozik Kossuth: «Politikai vallásának általános talpköve: a vármegye. A megyei élet sajátságaival senki nála (jobban) nem ismerős, behatolt annak minden ágazataiba». Kossuth országlási rendszere más.¹ *Mozgató erő*: a központi újság és a megye. *Kifolyó csatornák*: a megyék, *összefolyást* pont: az országgyűlés. *Ellenőrző* hatalom: a nyilvánosság» (tehát főeszköz: a sajtó). «Íme, két külön neme a működő gépezeteknek, két külön országlási terv, mely csak abban hasonlít, hogy mindkettő — központosításon épül fel.» Gr. Desewffy, az eszes helytartósági tanácsos figyelemreméltó államszociológiai elemzése ez a két országlási terv lényegéről.

De e mögött máris meg kellett látnunk: *kétféle elit küzd itt egymással*» s az egyiknek — szívfájdalom az, hogy a Pesti Hírlap, oly annyira hatásképes formában egyszerre csak megszületett s ezáltal egy exkluzívabb, t. i. «észre» hallgató elit útjai keresztezvék. Ennek az elitnek sok az, ami a «lelkesedés» szóban jelenik meg: *szélesebb* körök, tömegek megmozdulása — ez az elit már *nem hisz* a maga tömegvezető erőiben.

Ki *kell* törnie az ellentétnek Széchenyi és Kossuth között, mely betölti a 40-es éveket, folytonos robbanásokat okozva.

¹ Desewffy id. h. 604. 1.

² A kortársak még csak úgy látták, mint Horváth Mihály (25 év tört. 1886. II. 256. 1.) a Kelet Népe polémiájának lélektani okát: «Nem egyéb volt ezen egész, oly szenvedélyes, oly keserű tollharc, mint feljajdulása a *feltékeny hazafiúi kebelnek*». 259. 1. «Széchenyi a *birtokos főarisztokráciát* tekinti — *sokkal inkább*, mint pályája kezdetén (!) — az alkotmány és szabadság legerősebb támaszának, a haladás leghatékonyabb tényezőjének» ...

IV.

El kell mai társadalomtudományi ismereteink alapján csodálkoznunk, hogy a «népről» mikép gondolkozik kétfélekép két politikusunk, mikor egyik sem népre gondol. Kossuth bizonyára a megyebeli urakra gondolt, elsősorban az országos szempontokra is figyelő, birtokos nemesekre. Ezeket akarta *megnyerni*, aztán pedig *megmozgatni*, hogy az ő politikáját kövessék majd, ha törésre kerül a dolog. Ezekből a megyeiekből akart egyre aktívabb, országos elitet formálni.

Nézzük meg, hogy a megyékben felnövő köznemesi elit akkoriban minő szellemi aktivitásra hajlott? Lehetett-e őt egyszerűen mellőzni, avagy felülről pusztá kormányrendelettel mozgatni? Nem volt-e a megyei «táblabíró»-típus pusztán a lelki kényelem vonalán mozgó elem?

Erre nézve van br. Kemény Zsigmondnak írásaiban (Élet és irodalom. 1853.) egy megvilágító erejű rajz,¹ mely kellő felvilágítást nyújt nekünk, maiaknak, akik már azt hisszük, hogy minden a magasabb iskoláktól függ, vizsgáktól és diplomáktól, főként könyvtanulmányoktól. A régiek a közéletből tanultak, konkrét kérdések megvitatásából okultak, művelődésük alapja *szóbeli* érintkezés és közéletben való szüntelen, aktív részvétel. Kemény Zsigmond br. szavai ezek:

«Valamint a görögöknél, nálunk is az élet kevésbé volt házi, mint nyilvános. Táblabíráink ismereteiket *élénk eszmecserék* útján, s közhelyekről (fórum, nyilvánosság) gyűjtik. *Ritkán olvastak, de sokat hallottak*, s bár rendszeres tudományuk aránylag kevés volt, *birtak gyakorlati tapasztalatokkal és részletekkel*. Ez tagadhatatlan. Azonban nem is volt csoda».

«Mert a táblabíró a (megyei) közgyűléseken (országos) politikai kérdések felett vitatkozott; a bizottsági üléseken a nevelési ügyektől kezdve az erőműtaniakig (technikaiakig) és a gazdaságiaktól a vallásiakig *terveket készített*; a sedriákon, saját udvarában és szomszéd tisztársainak házánál különböző alkalmak szerint csekély, avagy fontos ügyekben *biráskodott*; azon, gyakran ellenkező frakciókat, melyeket más országokban

¹ Összes művei. (1906.) X. köt. 250. 1.

a *rendőrök*, nyomozó és instruáló *bírák*, *útbiztosok*, szegénységi és közintézménybeli *felügyelők*, *notairek*, *békebírák*, közírnokok stb. vittek, saját személyében *egyesíté*; az adminisztrációban és közkormányzásban, sőt az országlásban és — minthogy a megyei hivatalnokok *gyorsan változtak* s rendre majd mindenik tábla-bíró viselhetett valami hivatalt — nevezetes részt vőn».

«Midőn pedig idejét az állam már többé nem igényié magának, midőn a közügyekből maradtak fenn szabad órái, akkor a vidéki nemes mindig talált valami *egyesületi ülést*, hol véleményt hallhatott és kifejezhetett. Aztán a pártok torzszalkodásai miatt örökké résen kellett lennie, s akadálytalanul volt módja *aggódni, tanácsolni, izgatni*; a szenvedélyeket kémlelni, az apró gyengeségeket felhasználni, a mocskosabb bűnökből is nyereséget húzni: szóval *embereket ismerni*, erőket és érdekeket kezelni, *majd művelni*, másokat felültetni, *uralkodni* és korteskedni.»

«E *sokoldalú* (!) tevékenységből következett, hogy a vidéki nemesség — ha nem is olvasott — az ismeretek *széles köréből* (!) tudott valamit, s amihez bármi kevéssé értett, arról (is) aránylag *szabatosan*, összefüggőleg is csillogóan rögtönözhetett. Ő — mint a normanokról állítják — szónok volt már bölcsőjében, aztán az emberi szenvedélyeket hamar tanulta hasznosítani és az állami élet körül *többféle* gyakorlati ismereteket szerzett.»

Mennyire más a *mai* hivatalnoki elit helyzete! Diplomával a kezében beül a *tisztviselő* különböző íróasztalok elé, és — sokáig — *csak* részletügyek kerülnek eléje: a kezdő jogászból (ki egy *bon mot* szerint nem más, mint univerzális dilettáns) hamar szűkkörű specialista lesz, és az is marad; szűk ügykörökbe zártan dolgoztatják. A megye? Más világ. Ott mindenki «minden-munkás» lesz, értenie kell mindenhez, és pedig akkor nem csak megyei, hanem országos ügyekhez is.

Ha a reformkor megyei elitjét, viselkedését már az 1823-iki nagy alkotmányjogi válság idején figyeljük, azt látjuk, körükben nem hirtelen csiholódott ki a független szellem, és egy, országos érdeket nagy, állandó érdeklődéssel figyelő beállítottság. (Pedig mennyire a vidéki elzárkózottság, a partikularizmus, a «helyi dinasztia» korában vagyunk!) Az ok az, hogy a korabeli elit *mindig egy életegésszel: egy kerek közösséggel* találta magát

szemben, amely számára áttekinthető volt; annak gondozását vállalta.

Ezzel szemben a mai tisztviselők jórésze pusztán rész-munkákat végezhet, egy áttekinthetetlen állami gépezet kicsiny csavarja-kereke, amely alig tehet valamit egy *egész* közösség érdekében; nem lehet igazán önálló, teremtő elme. Az invenció munkától s a kezdeményezéstől elszokik. Így válik olyanná, hogy jobbra csak «az előírásokat» követi, nem is mindig irtózik a sablonos munkáktól. A mai társadalom óriás méretűvé vált, ehhez képest a tisztviselő hatásképesége eltörpül, s ha nem, lassan mégis — legalább részlegesen — egy kisebbségi érzés lopja bele magát, mint apró szű a fatörzsbe.

Ez a hátrányos helyzet még nem alakult ki a reformkorban. Ott még mertek — *legalább gondolatban* — teremtőmunkára: valódi országépítésre vállalkozni. Egy-egy egész ember állott szemben egy kisebb de *egész* közösséggel. Az ilyfajta elit-tag kitűnő embertechnikus és szervező lesz. Ez a típus a 19. század végéig ismeretes és az irodalom figyelmét is egyre kedvezőbben (Jókaitól kezdve) vonta magára.

A megyék alacsony színvonalú munkamegosztásában ama táblabírói, patriarchális típusú úr *közvetlenül is* intézkedett s roppant arányokban fennmaradt — a *felelősségérzése*. Nem akták vándoroltak ügyosztályról ügyosztályra, ahol a felelőség szétporlad, hanem bejárta a megyét maga a tisztviselő — mint valami földbirtokos a birtokát — és a *helyszínen* is azon mód intézkedett, amint az ügyek állását megismerte stb. Ez az elit-típus *sokoldalú és nagy mértékben önálló*. Miután a megye aránylag kicsiny, könnyebb volt minden vezetőjének *teljes* felelősséget érezni mindenért: ez az elit-típus *örömmel* is vállalt felelősséget (ma mondják: ez a Verantworfungsfreudigkeit).

Ezért ez a típus, ha többé-kevésbé el-elmaradt is a kortól, még mindig valódi tényező, és hamisítatlan, önálló gondolkodású elit maradt.

Nevelésszociológiai nézőpontból pedig igen érdekes az *élet* iskolája, oly valami, melyet a «közélet empirizmusának» mondhatunk a «könyv és vizsga» rendszerével szemben. Abban nagy értékek rejlenek, pl. emberi *közvetlenség*, a már ridegen személytelen aktával szemben.

Íme, ilyesféle megyei elit-típusra gondolt Kossuth támaszkodni. Csak meg kellett ezt a reform irányában mozgatni. Széchenyi viszont nem sokat tartott róla, Itt volt Széchenyinek — a politikusnak — sajátos, *helyzetéből* fakadó tragédiája: nagyon is felülről nézte a dolgokat. A maga, külföldi tapasztalatai alapján azt is észrevehette, hogy a mi, hazai társadalmi tagozódásunkban különös *szakadás* van: egy autochton polgári réteg hiányzik. «Lefelé» — a polgárság feje fölött keresztül-nézve¹ — nagyon is könnyen lesiklik a tekintet a «népre», amely akkor — városi kultúrájuk szemében — még merőben műveletlennek látszik. A «vidék» a politikában — Széchenyi szerint — még számításba nem jöhet. Viszont Kossuth jól ismerte a megyei elitet, bízik abban, hogy ez a «köznép» kezében tudja tartani, tapasztalatai alapján vezetni képes lesz igen széles tömegeket is. Így a két államférfinak vezetői *igénye* más lesz. És az a sajátos, hogy — a maga szempontjából — mindkettőnek van igaza.

V.

A vita a két államférfiú közt hirtelen tör ki, nagy hevességgel folyik, konkrét címszók alatt, úgyhogy a korabeliek, sőt a később a korok tudósai sem gondoltak arra, hogy itt kétféle elit kétféle hivatástudata teszi a lényegét. Az első címszó: a «népszerűség» kérdése.

Kossuth a gyakorlat szemével néz,² s aránylag mérsékelten

¹ Hogy a polgárságot nem nézik a maga külön jellegében, annak oka az, hogy a hazai polgárság *nemesi életesménynek kezd hódolni*. Tolnai Gábor (A pest-budai árvíz 1838-ban. 1938. 324. 1.) Pestre vonatkozólag megállapítja: «A beköltöző szegény, földnélküli nemes tagja lesz a városi vezetőrétegnek és az idegen, németnyelvű vezetőréteget valósággal *elnemesíti*; utánzójává teszi a magyar nemesi gondolkodásnak és életfelfogásnak». 325. 1.: «Midőn a főúri életstílus már megszűnik életerős lenni, *a nemesi az egyedül gyökeres és hatóképes magyar életforma*. . . . Akkor, amidőn a rendi Magyarország útja a demokratikus Magyarország felé vezet, midőn a kiváltságos szellemet a polgári, az egyenjogú készül felváltani; a nemesi életstílus éppen azt a társadalmi osztályt bontja meg, amelynek hivatása lesz a demokratikus világképet táplálni és fenntartani: a városi polgárságot». Kiderül, hogy a polgári életstílus *nem tűnt fel mint előkelőbb, elit-életforma*, amely vonzó hatással lett volna a bevándoroltakra.

² Pesti Hírlap 1841 febr. 17. 14. sz. Ferenczi-kiadás. 138—139.1.

bizakodik. «*Hiú törpe lélek, mely népszerűséget, mint célt, vadász; de rossz számoló, ki azt könnyelműen eljártssza.* Legyen bár nagy, de nem *tehet* nagyot. Hasonlíthat a mágnesűhöz, mely útirányt mutat a hajónak, de útra soha nem *mozdíthatja.*» A közvélemény: hatalom. De meddig *jogos* hatalom? Meddig követelhet valamit a *nép*, meddig irányadó a *közbizalom*¹ s meddig engedjen az elit a *népszerűség* csábításának? Így tér el a főrendű s a középosztályú elit véleménye. Az utóbbi azt vallja: a főrendi vezér nem vonulhat fé»re; «őseitől öröklött neve oly tőkepénz, mely őt tétlen nyugalomra felhatalmazza?» Kossuth itt sejtí meg (1841-ben) későbbi végzetét; azt hiszi: «Ha volna, ki túlságos önhittségben a világkereket megakasztani, vagy a *józan haladásnak* . . . útját állani akarná; ha volna ilyen? — de hiszen mi erősen hisszük, *hogy nincs.*» Ámde mert «van e nemzetnek rendeltetése», felkiált: «Általok, ha *nekik* tetszik; nélkülök, *sőt ellenök, ha kell.* Itt ugrík nyílt színre a nemzeti evolúciós fanatizmus. (Pedig miről is van szó? Arról, hogy Győrben táncvígalmom volt, s ott 20—30 pár — magyar táncot lejtett, köztük oly nevek, mint gr. Károlyi Györgyné, «lelelöl»). Kossuth kéri a hölgyeket, hogy ha a nyelvet, úgy a magyar táncot is tegyék divattá. «Divat hatalmasabb, mint logika.»)

Széchenyi, a főrendű elit tagja, egyszerre csak magas síkra viszi fel a tárgyalást.² Mi lehet az ő éthosza szerint — más és magasabb fórum, mint a «lelki függetlenség», avagy a lelkiismeret? Ez, íme, a tipikusan missziós lelkiség szava. A missziós lélek a maga tudatában hordoz ugyanis egy kialakult *értékrendszer*t, s ez — mindenek fölött van, ez mindenben irányadó, a népszerűség kérdésében *is.* Inkább félreállni, mint együtt üvöltöni a nép zajgásával, «lelkesezésével». Nyilván szép, idealista lélek gondolata ez,³ de hol akkor a politikai akció, mely

¹ A közbizalom és a vezérség viszonyára lásd Kossuth felfogását. Feleletében (Ferenczi 453. l.).

² Kelet Népe. Ferenczi-kiad. 256. s köv. lapok.

³ Gr. Desewffy Aurél egy magánlevelében jól sejtí a *szubjektív* okokat is (idézi Ferenczi Bevezetésében 91. l. jegyzet): Széchenyi «glaubt an die Gefahren, die er weissagt, — aber er sieht sie mit dem Vergrößerungsglas der gereizten Eitelkeit. — Il désespère de tout mouvement qu'il ne dirige pas» . . .

hatalmi támaszték nélkül nem lehet el? Holott Széchenyi maga is így látja: «Magyarországon, hol a közértelem súlya oly parányi, nem lehet ily lelkesedés nélkül használni sokat». Széchenyi bizalmatlan a közlekedés szava iránt¹ s Phokionra hivatkozik, ki «mirél erőbben érintetik köztapsok által, annál inkább *kétkedett* felfogása helyességén». A népszerűség kétes ajándék. Kossuth szavával: «roppant erő, mely felkarol». Széchenyi szerint: «viszi és sodorja őt. . . , de nem ám azon képzeleti mennybe, melyet a forró vér oly szép színekkel fest, hanem azon, *ki nem gázolható tévutakra*, melyekbe eddigelé minden, *féket szakasztott*, szenvedelmeit követő, és az *ész körébe vissza nem tért nép* . . . okvetlen (sic) eljutott».

Gr. Desewffy Aurél — ki szintén a főrendi elit tagja — hasonlóképp gyanakodva nézi Kossuth fellépését, mert Kossuth — «a nemesebb indulatokhoz» szól. Különös lélektani fejtegetés ez. Kossuth, «mikor egy-két egyes visszaélést megró, nagyban ámtgat; az ifjúságot, mikor oly szerepet tulajdonít neki, mely nem az övé; a megyéket, mikor oly feladatot tűz eléjük, mely hatóságukat (sic) meghaladja. Az ily hízelkedés százszorta veszedelmesebb és kártékonyabb, mivel a *nemesebb indulatokhoz* intézi szavait: az önérzethez, a hazafisághoz. S mivel visszaél ezen nemes érzésekkel — Penfer est pave de bonnes intentions— *nincs veszélyesebb neme a tévelyésnek, mint az, mely tiszta érzésen épül* (sic) s ezekből vesz erőt a szilárdságra». íme, egy fontolva is alig lépegető főrendi álláspont: a közösségi szenvedélyek, — *kivált* ha nemesek! — sok vizet zavarnak tehát — gyanúsak.

Kossuth szerint: «népszerűség nélkül — ma már: az ébredés korában — egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni». Széchenyi: «Jaj annak, ki a nép — oly csalhatatlan (!) — inspirációinak vakon nem hisz, vakon nem hódol», — ettől óvja ő honfitársait. Széchenyi, az idealista, azokat korholja, akik «a sokaság ittás felhevülését inkább saját, énes céljuk elérésére, vagy a romistennek áldozatára, mintsem a köznek, az *állandó* jónak őszinte eszközlésére használták». Ezzel szemben «valódilag használtak az emberiség kifejtésének azon baj-

¹ Széchenyi ő. Művei. 5. köt. (Ferenczi) 597. 1.

nokai. . . , kik, ha kellett, *a néppel nem kevésbbé, mint a hatalom fénykörével. . . szembeszálltak . . .*» «Szent felmagasztalásukban (sic) mind a népszerűséget, mind a fejedelmek kegyét lábaikkal tapodták.» — «Üdvözet nevetekre, ti, feldicsőült árnyak, kik az igazságnak voltak felszentelt]ei!» — ez a dithirambus végzi a missziós lélek elvi dicsőítését ...

A vita tovább folyik évekig a napilapokban.² Széchenyi egyre élesebb — mert aggódóbb — lesz; végül is oda jut,³ hogy: «*Nem nép, nem sokaság kell, de ember, s nem oly ember, ki mindig habozik, mindig remeg: «mit mond ez, mit mond az, vájjon tapsol, vájjon sziszeg-e a sokaság, csakhogy el ne veszítse a közgráciát; aki nem nézi, mi a jobb, hanem mi a bájolóbb . . . Soha nem hiszem, hogy nyomorult hazánkból bármikor (sic!) valami egyéb válhassék, mint elzagyvásított előbb-utóbbi martalék*». Továbbá:⁴ «Valamint az ifjúságot (in corpore), úgy a népet is (tömegben) teljességgel (sic!) incompetensnek tartom. Mindent a népért, igen, de *semmit általa*; legalább még most, mert meglehet, . . . lesznek egyszer (!) idők, mikor a nép-intelligenciának súlya fog lenni a legbiztosabb kalauz.»

Kossuth cikkében⁵ az újságírói hivatást védi. «Nem szólunk mi *személyünk* hivatásáról, hanem szólunk *helyzetünk hivatásáról*:⁶ az időszaki sajtó kötelességéről, melynek bizonyosan megvan saját rendeltetése ... A szóval tagadott, de tetteleg elismert közvélemény tette az időszaki *sajtót*, de nem egy vagy más, gyarló *egyén*». Az új nemes elit már érzi: megjelent egy *anonim* hatalom a politikában; ez a sajtót «fórummá tette, a nyilvánosság ítélőszékévé, melynek nyomatékát könnyedén gúnyolni senki sem fogja».⁷ Ha fáj egyeseknek, hogy «minden szónál, mely

¹ Kelet Népe.

² Lásd a Viztótól kiadott hatalmas köteteket. Széchenyi ö. Művei. VI. köt. 1—2. rész. (M. Tört. Társ. 1927), hol az index szerint több mint 50 helyen van szó a közvélemény kérdéséről.

³ «Német színházi botrány és még egy kis advány c. cikkében. VI. 1. rész. 271 s köv. lk.

⁴ U. o. 275. 1.

⁵ 1843 jan. 29. Viztota. 300. s köv. lk.

⁶ Ebben a közvélemény-vezető elit kisejtése.

⁷ A sajtó hivatásáról hosszasabban VI. 1. rész (Viztota) 596. 1.

az arisztokráciára vonatkozik», azonnal aggodalomba esnek, a köznemesi rend tollforgatója, egy középosztályi elit képviselője így ír¹: «Mi a békés átalakulás barátainak valljuk magunkat, s tudjuk, hogy ez csak a *létező arisztokratikus formák közt* történhetik. A véletlen úgy akará, hogy magunk is az egy és oszthatatlan nemesség (azaz arisztokrácia) tagjává szülessünk; de a nemes gróf emlékezzék meg, hogy a *békés átalakulást* semmi sem kompromittálná, mint az, ha a nemzet első szülőttei annyira a nemzet urainak képzelnék magukat, hogy irányukban csak az örökös szolgálai bóknak legyen helye, de sohasem a férfias, nyílt szózatnak». Íme, mint Bajzánál, az új középosztályi elit hangja.² Önérzetes, mert a *közönség* szélesebb talapzatára vél támaszkodni. . .

VI.

Ennek a vitának nincs — és soha nem lehet — vége. A népszerűsége támaszkodhatás hit dolga, a politikai bizalom kérdése. Elvben meg nem oldható, csak a konkrét-gyakorlati helyzet igazít el. Ez a kérdés — láttuk — nagyon jellemző: miként *képes hinni* a főrendű s a közrendű elit? Az előbbi messzebb áll a néptömegektől, magas pozíciójában biztosabb, értékeszmékben gazdagabb és szenvedélytelen: a hideg ész és *lelkiismerete* a döntő; az utóbbi hívőbb és dinamikusabb lélek: a tömegek hozzá közelebb vannak, jobban ismerheti őket, jobban bízik is bennök. Az első a magasabb, missziós típus, mely az általános «elvek», az *értékeszmék* szavát lesi, hallgatja; az utóbbi viszont a realistább: számára konkrétabb formájú *cselekvés* kell, e célból hatalom, eo ipso népszerűség is kell. A kettőjüké nem ellentétes álláspont, kiegészítik, de egyben keresztezik is egymást. A per — az elit-magartartás kérdése — nem dönthető el; folyik máig.

¹ U. o. 302. 1.

² Kossuth másutt (Felelet gr. Széchenyi I.-nak 1841. Széchenyi ö. Művei V. Ferenci: 470. 1.) szintén önérzetes: «Nyomorult porszem vagyok én, nemes gróf és (Istenemre! nem szerénykedő hiúság mondatja velem) a leggyöngébbek egyike vagyok; de a *léleknek ezen erejére nézve* versenyre merem hívni a legerősebbeket. . . Állítsanak bár szemközt egy félvilág-uralta hatalmassal, állítsanak szemközt *felbőszült milliók népdühével* (sic), e kebel a maga meggyőződését csak egy hajszálig is soha fel nem áldozá és feláldozni soha nem fogja» stb.

A missziós lélek a magvető, a másik az arató. Magvetés nélkül aratás sincs; a két elit-típus olyan, mint a fogaskerekek: *egymásba* kapaszkodnak; csak úgy forog a társadalom nagy gépezete . . .

Problémánknak csak a körvonalait mutathattuk itt meg. Tüzetesebb kifejtése távolabbi feladat, nem ezen igénytelen, alkalmi megemlékezésé.

Dékány István.